

UOT: 336.225.1: 657.6.012.16
JEL: H83; M4; M41; M41; M42

ABBASOV K.M.
Azərbaycan Kooperasiya Universitetinin dissertantı,
E-mail: abbasov.kamran.m@gmail.com

İQTİSADI İNKİŞAF PROSESLƏRİNDƏ ŞƏFFAFLIĞIN ARTIRILMASINDA VƏ HESABATLILIĞIN DÜRÜSTLÜYÜNDƏ AUDİTİN STRATEJİ ROLU

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi – müasir dövrdə iqtisadi inkişaf proseslərində şəffaflığın artırılmasında və hesabatlılığın dürüstlüyündə auditin strateji rolunun tədqiqindən ibarətdir.

Tədqiqatın metodologiyası – sistemli və müqayisəli təhlil, iqtisadi inkişaf proseslərində şəffaflığın artırılmasında və hesabatlılığın dürüstlüyündə auditin strateji rolu üzrə tədqiqatçıların və alimlərin elmi yanaşmalarından çıxış etməklə metodoloji üsullar müəyyənləşdirilmişdir.

Tədqiqatın nəticələri – iqtisadi inkişaf proseslərində şəffaflığın artırılmasında və hesabatlılığın dürüstlüyündə auditin strateji rolu üzrə tövsiyələr hazırlamaq və təkliflər irəli sürməkdən ibarətdir.

Acar sözlər: *iqtisadi inkişaf, şəffaflıq, hesabatlılıq, auditsəmərəlilik.*

GİRİŞ

Dünya təcrübəsində iqtisadi proseslərin və fəaliyyət mexanizmlərinin şəffaflığının təmin edilməsində səmərəli mexanizmlərdən biri də audit fəaliyyətidir. “Audit” sözü latıncadan “audio” sözündən formalaşmış, mənası isə “dinləyir”, yaxud “dinləyici” kimidir. Audit fəaliyyətinin hələ bizim eramızdan 700 il əvvəl Çində yarandığı məlumdur və bu səbəbdən həmin ölkə auditin vətəni sayılır. Müasir eramızda isə auditin inkişafı əsasən Avropa ölkələri və ABŞ-da iqtisadiyyatın inkişaf proseslərinin güclənməsi ilə bağlı olmuşdur. 1867-ci ildə Fransada, 1937-ci ildə isə ABŞ-da audit fəaliyyəti üzrə qanunlar qəbul edilmişdir. Hazırkı dövrdə audit institutu bütün dünyada geniş yayılmışdır və bu institutdan maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin təhlili üçün səmərəli istifadə olunur [1; 2]. Auditdən istifadənin müxtəlif konsepsiyaları və metodikaları formalaşdırılmışdır. Bu institutun fəal və səmərəli praktiki mexanizmləri vasitəsilə təsərrüfat subyektlərinin mühasibat uçotu və maliyyə hesabatlarının dürüstlüyünü müəyyənləşdirmək, onların fəaliyyətində şəffaflığı artırmaq imkanları böyükdür [3;4; 5]. Audit nəticəsində müəssisələrin fəaliyyəti üzrə vacib məqamlar müstəqil şəkildə üzə çıxarılır, təhlillər aparılır, buraxılmış nöqsanlar aşkarlanır. Digər tərəfdən, müəssisənin fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması istiqamətində rəhbərlik üçün daha obyektiv və səmərəli qərarların verilməsi məqsədilə təkliflər hazırlanır [6]. Auditin strateji vəzifələri sırasında

təsərrüfat subyektinin fəaliyyətinin düzgünlüyünün müəyyənləşdirilməsi, hazırlanan hesabatların obyektivlik və şəffaflıq səviyyəsinin artırılması vəzifələri daha çox diqqət çəkirlər [7; 8; 9]. Eyni zamanda, auditdən səmərəli istifadə edilməsi hesabına iqtisadi inkişaf proseslərinin və mühitin cəlbəciliyini, səmərəliliyini yüksəltmək mümkündür, bu halda isə daha çox xarici investisiyaların cəlb edilməsi, xarici investorların stimullaşdırılması imkanları yaranır. Digər tərəfdən, şəffaflığın təmin olunması həm də hüquqi və fiziki şəxslərin və dövlət orqanlarının məsuliyyətini artıran amillər kimi də qiymətləndirilə bilər. Şəffaflıq və hesabatların dürüstlüyünün təmin olunması, eyni zamanda iqtisadi inkişaf proseslərinin obyektiv təhlilini aparmağa və proqnozlar tərtib etməyə imkan verir. Ölkədə fəaliyyət göstərən şirkətlərin və müəssisələrin maliyyə-təsərrüfat yekunlarının şəffaf şəkildə açıqlanması, onların maliyyə nəticələrinə əlçatanlığın artırılması təmin olunmalıdır. Ölkənin qarşısında duran strateji iqtisadi hədəflərə çatmaq üçün çoxlu sayda inkişaf proqramlarının hazırlanması, investisiya-innovasiya layihələrinin təşkil olunması, xarici şirkətlərin və potensial investorların bu proseslərə cəlb edilməsi vacib şərtlərdəndir. Dünya təcrübəsindən yanaşdıqda, bu kimi məsələlərdə önəmli rol hazırlanan layihələrinin və hesabatların dürüstlüyü, balanslaşdırılması və şəffaflığı ilə birbaşa əlaqədardır. Şəffaflıq və hesabatlılıq prinsipləri maksimum optimal olmalı və konkret məqsədləri daşımalıdır. Məsələn, söhbət “əlaçatanlıq”dan

gedirsə, burada, ilk növbədə maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin nəticələri üzrə məlumatların maksimum şəffaf şəkildə investorların əldə edə bilməsi və obyektiv olaraq dərc edilməsi, həmçinin rəsmi dövlət orqanlarına təqdim edilmiş hesabatların dürüstlüyü nəzərdə tutulur. Digər tərəfdən, əgər “dolğunluq” nəzərdə tutulursa, bu halda layihənin və ya müəssisənin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyəti üzrə nəticələrin açıqlanan məcmusu investorlara yekun qərara gəlmək üçün zəmin yaratmalıdır və s.

Şəffaflığın artırılmasında və hesabatlılığın dürüstlüyündə auditin strateji rolunu şərtləndirən amillərin təhlili

Dünya iqtisadi proseslərində mühasibat uçotu və maliyyə hesabatlarının optimallığı, şəffaflığı və dürüstlüyü daim diqqət mərkəzində olan problemlərdəndir. Hələ XX əsrin 70-ci illərindən başlayaraq, ABŞ-da və Qərbi Avropa ölkələrində maliyyə intizamının gücləndirilməsi, mühasibat uçotu ilə bağlı standartların və qaydaların təkmilləşdirilməsi prosesləri intensivləşmişdir. Bu proseslərdə əsas məqsəd maliyyə resurslarının uçotu və onlardan istifadənin şəffaflığının təmin edilməsi, maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin dürüstlüyü, maliyyə nəticələrinin şəffaf və obyektiv əks etdirilməsi, həmçinin əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi açıqlanması başlıca prinsiplər kimi baxılmışdır. Sonrakı dövrlərdə bu kimi məsələlərin əksəriyyəti üzrə beynəlxalq təşkilatlar və assosiasiyalar formalaşmış, prinsiplər müəyyənləşdirilmiş, standartlar hazırlanmışdır. Xüsusilə, firma və müəssisələrdə bu qəbildən olan proseslərə nəzarət prinsiplərinin mühümlüyü ön plana çəkilmişdir və bunlarla bağlı audit institutunun formalaşdırılması və inkişafına diqqət artmışdır [10]. Auditin ümumi fəaliyyət prinsipləri, həmçinin onun müxtəlif formaları üzrə standartlar toplusu hazırlanmış və onların təkmilləşdirilməsi istiqamətində məqsədli işlər aparılmışdır [11]. ABŞ-da bu tip məsələlərə daha ciddi diqqətin göstərilməsi təmin edilmişdir, məqsəd müəssisə və şirkətlərin fəaliyyətində şəffaflıq və hesabatlılıq ilə bağlı prinsiplərin, meyarların optimal müəyyənləşdirilməsi və onlara əməl edilməsindən ibarət olmuşdur. Məsələn, 2002-ci ildə ABŞ Konqresi tərəfindən qəbul edilmiş Sarbanes-Oxley aktına-qanununa əsasən, investorların kor-

porasiyalarda baş verə biləcək qeyri-qanuni mühasibat zərərlərindən qorunması nəzərdə tutulmuşdur. Bunun üçün şirkət və müəssisələrdə maliyyə hesabatlılığının dürüstlüyü təmin olunmalı və mühasibat sənədlərinin şəffaflığı birmənalı şəkildə qorunmalıdır [12, s.25]. Digər tərəfdən, bu proseslərdə əsas rol audit institutunun inkişaf etdirilməsi və onun üstün cəhətlərindən səmərəli istifadə edilməsi hesabına, maliyyə-təsərrüfat nəticələrinin şəffaflığının artırılması və hazırlanan maliyyə və mühasibatlıq sənədlərinin maksimum obyektivliyinin təmin edilməsi başlıca prinsiplərdəndir. Audit siyasətinin və strategiyasının formalaşdırılması, audit xidmətinin səmərəli təşkili hesabına müəssisənin və ya firmanın bütün fəaliyyət istiqamətləri üzrə kompleks təhlillərin və təftişlərin aparılması, analitik informasiya bazasının formalaşdırılması, fəaliyyət proseslərindəki nöqsanların və xoşagəlməz hadisələrin vaxtında aşkarlanması, adekvat tədbirlərin görülməsi üçün rəhbərlik qarşısında vəsadətin qaldırılması və s. təmin edilir [13]. Eyni zamanda, audit fəaliyyətinin çevikliyi və qərəssiz hazırladığı hesabatlar nəticəsində müəssisə və ya firmanın ali rəhbərliyi strateji idarəetmə qərarlarını vermək üçün ciddi arqumentlərə və dəlillərə malik olurlar. Buna görə də, audit prosesinin maksimum qərəssiz və obyektiv şəkildə təşkili mühüm əhəmiyyət kəsb edir və burada audit xidmətinin sərbəstliyi, kənar müdaxilələr olmadan fəaliyyət göstərməsi, zəruri informasiyaları və məlumatları əldə edə bilməsi birmənalı şəkildə təmin olunmalıdır. Audit fəaliyyəti həm də iqtisadi inkişaf proseslərində mümkün risklərin yaranma səbəblərinin öyrənilməsində, təhlil olunmasında və onların mənfi fəsadlarının minimuma endirilməsi üçün sistemli tədbirlərin görülməsində xeyli səmərəli mexanizm kimi qiymətləndirilir [14]. Audit fəaliyyəti ilə məşğul olan auditorlar heç bir struktur bölməsinin və ya rəhbərliyin təsiri altında ola bilməz və belə olduğu təqdirdə onların hazırladıqları hesabatların səmərəli olması da qeyri-mümkündür. Buna görə də, hər bir ölkədə audit xidməti üzrə mühüm standartların müəyyənləşdirilməsi və audit institutunun iqtisadi inkişaf proseslərində rolunun artırılması tədbirləri görülməlidir [15]. Bu məqsədlə, audit qanunvericiliyi formalaşdırılmalı, audit yoxlamalarının və təftişlərinin əsas prinsipləri və me-

yarları müəyyənləşdirilməli, metodikası hazırlanmalı, normativ-hüquqi sənədlər işlənməli, audit xidməti bazarı formalaşdırılmalı, audit xidmətinin bir sahibkarlıq fəaliyyəti növü kimi inkişafına şərait yaradılmalıdır. Audit xidmətinin keyfiyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi və beynəlxalq təcrübəsi əsasında formalaşması strateji əhəmiyyət kəsb edir. Bu istiqamətlərdə beynəlxalq təcrübədən sınaqdan çıxmış audit fəaliyyəti modellərinin milli iqtisadiyyatın inkişaf xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla, tətbiq edilməsi və ölkədə həyata keçirilən iqtisadi islahatların hədəflərindən çıxış etməklə, audit xidmətinin fəaliyyətinin maksimum təkmilləşdirmək vacibdir. Audit institutu dövlətin özünə zəruri olan mühüm maliyyə nəzarəti mexanizmi kimi müasir dövrün global maliyyə çağırışlarına uyğun şəkildə təmin edilməlidir. Belə ki, dünyanın əksər ölkələrində dövlət maliyyəsi üzərində nəzarət əsasən iki formada həyata keçirilir: daxili dövlət maliyyə nəzarəti və dövlət audit. Dövlət audit yoxlanan təşkilata, müstəqil orqan tərəfindən həyata keçirilən nəzarət forması kimi baxılır və burada qəbul edilən qərarlar üzərində nəzarəti özündə əsk etdirir. İlk növbədə, dövlət auditini həyata keçirən qurum həm təşkilati, həm maliyyə müstəqilliyinə malik olmalıdır. Belə ki, bu qurum audit dövlətin adından aparır [16, s.69]. Audit strategiyasının formalaşdırılması üçün, ilk növbədə hər bir müəssisə və təşkilatda audit xidmətinin yaradılması ilə bağlı iqtisadi-təşkilati tədbirlər görülməli və hüquqi əsaslar formalaşdırılmalıdır. Bu tədbirlərdə audit xidmətinin və auditorların müstəqilliyi, onların səlahiyyətlərinin adekvatlığı və öz fəaliyyətlərindəki hesabatlılıq prinsipləri, məqsəd və vəzifələri dəqiq olaraq müəyyənləşdirilməli və nəzərə alınmalıdır. Eyni zamanda, audit xidmətinin fəaliyyət prinsiplərində audit tapşırıqlarının verilməsi və bununla bağlı prosedurların icra edilməsi mexanizmləri hazırlanmalı, yoxlama obyektini kimi götürülən istiqamətlər üzrə xüsusi proqramlar, təlimatlar hazırlanmalı, analitik məlumatlar bazası formalaşdırılmalı, müqayisəli təhlillər edilməli, real vəziyyəti əks etdirən təhlil aparılmalı, məlumatların dürüstlüyü təmin olunmalı, nöqsanlara və itkilərə gətirib çıxan hallar üzrə ciddi araşdırmalar aparılmalı, dəyən zərərlər və itirilən mənfəət hesablanmalı, tədbirlər görülməsi üçün hesabatlar rəhbərliyə təqdim

edilməlidir. Bunlarla yanaşı, audit xidmətinin səmərəliliyi üzrə uzunmüddətli araşdırmalar göstərmişdir ki, bu xidmətin daha uğurlu və məqsədli şəkildə fəaliyyət göstərməsi üçün digər struktur vahidləri ilə sıx əməkdaşlığına və qarşılıqlı fəaliyyətinə ehtiyac vardır. Başqa bir problem, yüksək peşəkarlığa malik, müstəqil, savadlı və qərəzsiz auditorların hazırlanması və yetişdirilməsindən ibarətdir [17]. Bütün bu problemlərin həlli üzrə optimal variantların ortaya qoyulması və dəyərləndirilməsi, müəssisənin və ya təşkilatın daxili nəzarət sisteminin gücləndirilməsində auditin rolunun artırılması, onun funksiyalarının maksimum səmərəli olaraq həyata keçirilməsi vacib şərtlərdəndir. Audit resurslarından və audit formalarından, metodlarından yerində və sistemli şəkildə istifadə edilməsi qarşıya qoyulmuş məqsədə çatmaqda mühüm şərtlərdəndir [18]. Auditorların hazırladığı hesabatların dürüstlüyü, onların gəldiyi yekun qənaətlər, rəhbərlik qarşısında qaldırdıqları vəsadətlər, verdikləri təkliflər, tövsiyələr, icra üçün qəbul edilən tədbirlər planı tam qərəzsiz olmalı, obyektiv əsaslara söykənməli, şəffaflıq və hesabatlılıq prinsiplərini özündə əks etdirməlidir. Bu amillər baxımından auditorlar audit fəaliyyətini yerinə yetirərkən, onların qarşısında qoyulan vəzifələrin öhdəsindən bacarıqla gəlmək üçün peşəkarlıqla yanaşı, həm də müəyyən qrup motivasiyalarla əhatə olunmalıdırlar [19].

Şəkil 1-də müasir dövrdə iqtisadi inkişaf proseslərində şəffaflığın artırılmasında və hesabatlılığın dürüstlüyündə auditin strateji rolunu şərtləndirən amillər öz əksini tapmışdır.

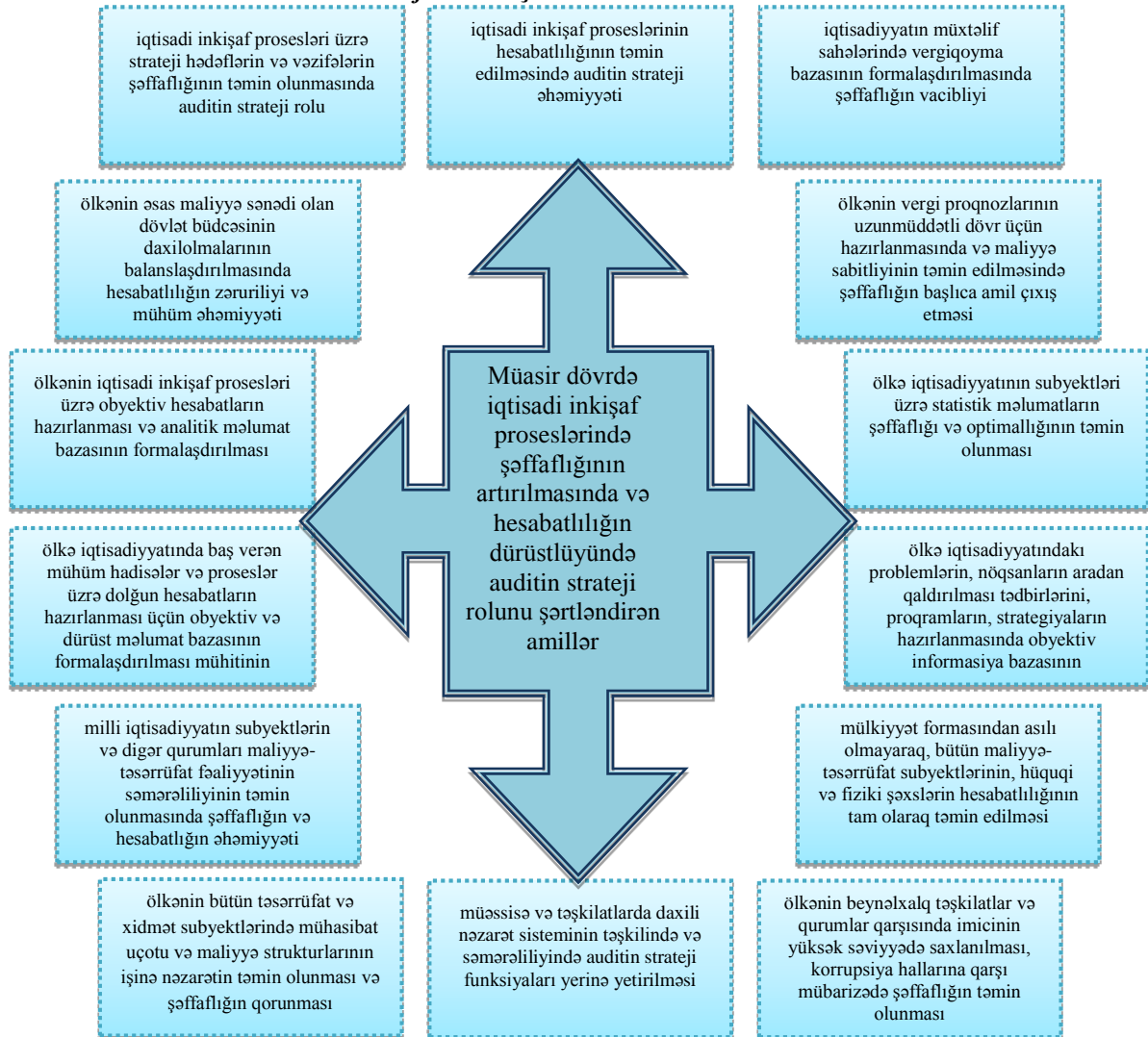
Şəkil 1-in təhlilindən yanaşıqda, mühüm məqamlar kimi müasir dövrdə iqtisadi inkişaf proseslərində şəffaflığın artırılmasında və hesabatlılığın dürüstlüyünün təminatında - auditin strateji əhəmiyyətinin konseptual səviyyədə qiymətləndirilməsi, onun rolunun iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində vergiqoyma bazasının formalaşdırılmasında güclü olması, bu sahələrdə şəffaflığı təmin etməsi, ölkənin maliyyə sabitliyinin gücləndirilməsində şəffaflığın strateji amil kimi qiymətləndirilməsi, ölkə iqtisadiyyatında baş verən mühüm iqtisadi proseslər üzrə dolğun hesabatların hazırlanması, nöqsanların aradan qaldırılması məqsədilə sistemli təhlillərin, yoxlamaların və təftişlərin aparılması, müəssisə və təş-

kilatlarda mühasibat uçotu və maliyyə strukturlarının işinə nəzarətin təmin edilməsi, talançılıq və

korupsiya hallarına qarşı mübarizədə şəffaflığın təmin olunması daha çox diqqət çəkirlər.

Şəkil №1.

Müasir dövrdə iqtisadi inkişaf proseslərində şəffaflığın artırılmasında və hesabatlılığın dürüstlüyündə auditin strateji rolunu şərtləndirən amillərin blok-sxemi

Mənbə: tədqiqat materialları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Azərbaycanda audit institutunun iqtisadi inkişaf proseslərinin şəffaflığının artırılması və hesabatlılığının dürüstlüyündə əhəmiyyətinin qiymətləndirilməsi

Azərbaycan özünün müstəqilliyini bərpa etdikdən sonrakı dövrlərdə makroiqtisadi və makromaliyyə sabitliyini təmin etmək üçün sistemli və ardıcıl tədbirlər görmüşdür. İlk növbədə, ölkə iqtisadiyyatının inkişaf proseslərinin dayanıqlılığı və sabitliyi təmin olunmuş, milli resurslardan istifadənin səmərəliliyi hesabına maliyyə mən-

bələri diversifikasiya edilmiş, neft və qaz sənayesinin inkişafına külli miqdarda xarici investisiyalar cəlb etməklə, ölkə iqtisadiyyatının investisiya cəlbediciliyi artırılmış, maliyyə-kredit sisteminin daha səmərəli fəaliyyət göstərməsinə əsaslı zəmin formalaşdırılmışdır. Ölkədə maliyyə intizamının gücləndirilməsi məqsədilə ardıcıl tədbirlər görülməklə bərabər, maliyyə sistemi və nühasibat uçotu beynəlxalq standartlar səviyyəsinə qaldırılmış, bu sahədə dünya təcrübəsindən bəhrələnməyə üstünlük verilmişdir. Strateji məsələlərdən biri də - iqtisadi inkişaf proseslərinin

şəffaflığının artırılması və hesabatlılığının dürlütlüyündə auditin əhəmiyyətinin obyektiv şəkildə baxılaraq qiymətləndirilməsindən ibarətdir.

Qeyd edək ki, audit institutunun təşkili məqsədilə ölkəmizdə qanunvericilik bazasının formalaşdırılmasına və müvafiq qanunların qəbul edilməsinə xüsusi önəm verilir. Belə ki, 16 sentyabr 1994-cü ildə “Auditor xidməti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul olunmuşdur [20]. Bu qanunla auditor xidmətinin təşkili, audit institutunun formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi, audit fəaliyyətinin həyata keçirilməsi ilə bağlı proseslərin hüquqi baxımdan tənzimlənməsi istiqamətində mühüm addımlar atılmışdır. Eyni zamanda, audit xidməti üzrə sahibkarlıq fəaliyyətinin təşkili ilə hüquqi əsaslar təmin olunmuşdur.

Müasir dövrdə, global təzyiqlərin artdığı bir şəraitdə maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılması üçün ehtiyatların aşkarlanması və onlardan istifadənin reallaşdırılması, iqtisadi inkişaf proseslərinin şəffaflığının artırılması, ölkəmizdə milli iqtisadiyyatın strukturunun və fəaliyyət istiqamətlərinin təkmilləşdirilməsi, əlavə dəyər yaratmaq xüsusiyyətlərinə malik iqtisadi fəaliyyət formalarının inkişaf etdirilməsi, vergi qoyma bazası üzrə daha məhsuldar mənbələrin formalaşdırılması vacib şərtlərdəndir. Bu amillər baxımından, milli iqtisadiyyat sahələrinin strateji hədəflərinin müəyyənəşdirilməsi ilə bağlı artıq yeni iqtisadi mexanizmlərin tətbiqi genişlənməkdədir və bütün bunlar milli iqtisadiyyatın perspektiv sektorları üzrə strateji yol xəritəsində nəzərdə tutulmuş hədəflərə çatmaqda müsbət rol oynayacaqdır [21]. Digər tərəfdən, ölkənin maliyyə bazarının dayanıqlılığının artırılması, maliyyə xidmətlərinin strukturunun genişləndirilməsi istiqamətində daha konkret strateji hədəflərin müəyyənəşdirilməsi də diqqət çəkən hallardandır və bunlar öz əksini ölkə Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixi Fərmanı ilə təsdiq edilmiş, “Azərbaycan Respublikasında maliyyə xidmətlərinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi”ndə tapmışdır [22]. Buna görə də, iqtisadi inkişaf proseslərinin və maliyyə sisteminin şəffaflığının artırılması, mühasibat uçotu və maliyyə hesabatlarının dürütlüyünün təmin edilməsi ölkədəki real maliyyə vəziyyətinin obyektiv olaraq qiymətləndirilməsinə,

nəzarət funksiyalarının adekvatlığının müəyyənəşdirilməsinə və zəruri təkmilləşdirmə tədbirlərin aparılmasına imkan verir. Ölkənin əsas maliyyə sənədi olan dövlət büdcəsinin vəsaitlərindən səmərəli istifadə olunması üçün, büdcə vəsaitlərinin hərəkəti üzrə nəzarətin optimallaşdırılmasında auditin rolunun artırılması, nöqsanların aşkarlanması, tənzimləyici tədbirlərin görülməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bunlarla əlaqədar olaraq, Azərbaycan Respublikasının Hesablama Palatası Kollegiyasının 11 mart 2009-cu il tarixli qərarı ilə “Azərbaycan Respublikasının Hesablama Palatası tərəfindən maliyyə-büdcə nəzarəti tədbirlərinin hazırlanması, keçirilməsi və nəticələrinin rəsmiləşdirilməsi Qaydaları” təsdiq edilmişdir [23]. Dövlət audit sistemi ilə yanaşı, ölkəmizdə müstəqil və bazar iqtisadiyyatı prinsiplərinə söykənmiş audit xidməti fəaliyyəti üzrə sahibkarlıq subyektləri - audit firmaları və müstəqil şəkildə lisenziyalı auditorlar fəaliyyət göstərirlər. Bu onu göstərir ki, ölkəmizdə audit fəaliyyətinin gücləndirilməsi istiqamətində zəruri institusional və qanunvericilik mexanizmləri formalaşdırılmışdır. Audit sisteminin inkişaf etdirilməsi və auditor fəaliyyətinin təmin olunması üçün meyarlar və prinsiplər, standartlar, qaydalar və prosedurlar mövcuddur. Bu baxımdan iqtisadi inkişaf prosesləri iştirakçılarının, təsərrüfat və kommersiya subyektlərinin fəallığının artırılmasında və onların maksimum şəffaf şəraitdə fəaliyyət göstərməsində, mühasibat və maliyyə hesabatlarının dürüst formada hazırlanmasında auditin potensialından daha geniş istifadə edilməsi mümkündür. Belə bir şəraitdə, audit bütün hallarda nəzarət funksiyasını yerinə yetirməklə bərabər, həm də məsləhət xarakterli faydalı təkliflər də formalaşdırmaq potensialına malikdir. “Auditin idarəetmə funksiyasının böyük bir hissəsi onun nəzarət və yoxlama ilə bağlı fəaliyyətində açıla bilər” [24]. Şəffaflığın artırılması və maliyyə-üçot hesabatlarının dürütlüyünün təmin olunmasında audit daha çox səmərə verən mexanizmlərindən biri kimi xarakterizə olunur [25]. Eyni zamanda, audit bazar iqtisadiyyatı mexanizmləri əsasında iqtisadi inkişaf modelinin möhkəmləndirilməsində maliyyə intizamının gücləndirilməsində əhəmiyyətli funksiyaları yerinə yetirir [26]. Şəffaflığın gözlənilməsi, onun təməl prinsiplərinə əməl olunması, müs-

sisə və təşkilatlarda maliyyə hesabatlarının dü-
rüstlüyünə, iqtisadi inkişaf proseslərinin və bü-
tövlükdə, ölkənin iqtisadi sisteminin şəffaflığına,
sabitliyinə, dayanıqlılığına etibarın çoxalması və
inamın artması kimi qiymətləndirilə bilər [27].
Digər tərəfdən, etibarlı və təkmilləşdirilmiş audit
xidməti-audit institutu kölgə iqtisadiyyatının mi-
nimuma endirilməsi, korrupsiya hallarının qarşı-
sının alınması, iqtisadi cinayətlərinin səviyyəsi-
nin aşağı düşməsi baxımından kifayət qədər
əhəmiyyət kəsb edir [28].

NƏTİCƏ

Hazırkı şəraitdə Azərbaycanda vergi islahat-
larının aktiv fazaya keçməsi müşahidə olunur,
belə ki, mövcud vergi mexanizmləri təkmilləşdi-
rilir, vergi qanunvericiliyinə dəyişikliklər edilir,
iqtisadi inkişaf proseslərindəki risklərin
dəyərləndirilməsi meyarları təkmilləşdirilir, sa-
hibkarlıq və biznes subyektlərinin şəffaf
fəaliyyət göstərmələri üçün dəstəkləyici mexa-
nizmlər tətbiq olunur və əlverişli mühit formalaş-
dırır. Belə bir şəraitdə, iqtisadi inkişaf pro-
seslərində şəffaflığın artırılmasında və hesabatlı-
lığın dürüstlüyündə auditin strateji rolunu güc-
ləndirmək məqsədilə, bir qrup problemlərə daha
çox diqqət yetirilməlidir:

- ölkədə vergi qoyma bazasının şəffaflığı
istiqlalında aparılan islahatların daha da dərin-
ləşdirilməsi təmin olunmalı və bu sahədə auditin
strateji rolu əhəmiyyətli səviyyədə artırılmalıdır;
- iqtisadi inkişaf prosesləri iştirakçılarının,
hüquqi və fiziki şəxslərin maliyyə-təsərrüfat
fəaliyyətində şəffaflığının maksimum təmin
edilməsi tədbirləri görülməli və bununla bağlı
qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi
təmin edilməlidir;
- mühasibat uçotunun və maliyyə sistemi-
nin əsas hesabatlarının, qaydalarının və norma-
tivlərin hazırlanması və təşkilində beynəlxalq
standartlardan çıxış etməklə, bu kimi sənədlərin
şəffaflığı tam təmin olunmalı və həmin
sənədlərin potensial investorlar, iş adamları və
ictimaiyyət üçün açıqlanması rejimi formalaşdı-
rılmalıdır;
- ölkədə iqtisadi inkişaf proseslərinin şəf-
faflığı, maliyyə resurslarının hərəkəti üzrə hesa-
batların dürüstlüyünün təmin olunmasında audit
institunun qlobal maliyyə çağırışlarına adekvat
şəkildə daha çevik formada təşkili və audit

fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılması üzrə sti-
mullaşdırıcı və motivasiya artırıcı tədbirlərin da-
vamlı şəkildə görülməsi təmin olunmalıdır və s.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Fogarty T.J. & Kalbers L.P. An empirical
evaluation of the interpersonal and organization
a correlates of professionalism in internal audi-
ting. Accounting and Business Research. 2000,
30(2), pp. 215-136.
2. Swanson D. Swanson on Internal Audi-
ting: Raising the Bar. ITPro. ITGovernance,
2010.-318 p.
3. Азарская М.А. Теория и методология
обеспечение качества аудита. Дисс. д-ра
экон. наук. Йошкар-Ола, 2009.-452 с.
4. Подольский В.И. Аудит. Москва:
ЮНИТИ-ДАНА, 2000.- 432 с.
5. Робертсон Дж. К. Аудит. Москва, АФ
“Контакт”, 1993.-496 с.
6. Шеремет А.Д., Суйц В.П. Аудит.
Москва, ИНФРА-М, 2000.-240 с.
7. Райимбердиева О. Р. Особенности
проведения аудита на предприятиях малого
бизнеса // Вопросы экономики и управления.
2017. - №2. С. 48-50.
8. Никифорова Я. Е. Аудит предприятий
малого бизнеса // Молодой ученый, 2018, №6,
С. 99-101.
9. Особенности аудита малых и средних
предприятий. [https://www.audit-it.ru/artic-
les/msfo/p219960.html](https://www.audit-it.ru/articles/msfo/p219960.html).
10. Лимская Декларация Руководящих
Принципов Контроля. Лима, 17-26 октября
1977 года. <http://www.iaa-ru.ru>.
11. International Standard on Auditing 400,
Risk Assessments and Internal Control.
<http://www.icisa.cag.gov.in>.
12. Mövsumov Ş. Şəffaflığın və hesabatlılı-
ğın investisiyaların cəlb edilməsində əhəmiyyəti
/ Azərbaycan iqtisadiyyatının strateji yol xəritəsi:
hesabatlılıq və şəffaflıq problemləri mövzusunda
beynəlxalq elmi-praktiki konfransın materialları.
Bakı, 21-23 sentyabr 2017-ci il, 536 s.
13. Драгун Л., Виниченко Е. Основные
направления развития функций аудита //
Бухгалтерский учет и аудит. – 2005, № 3, С.
59-62.

14. Неустроев М.Ю. Оценка рисков в аудите при выборе аудиторских доказательств. Дисс. канд. экон. наук. Иркутск, 2011. – 161 с.

15. Попова А.Х. Теоретические и методологические концепции аудита в соответствии с международными стандартами. Дисс. д-ра экон. наук. Орел, 2007. – 365 с.

16. Gülməmmədov V. Dövlət auditinin maliyyə nəzarəti sistemində rolu / Azərbaycan iqtisadiyyatının strateji yol xəritəsi: hesabatlılıq və şəffaflıq problemləri mövzusunda beynəlxalq elmi-praktiki konfransın materialları. Bakı, 21-23 sentyabr 2017-ci il, 536 s.

17. Gray Iain, Manson Stuart. The Audit Process, Practice and Cases. Van Nostrand Reinhold (International), 1989.-547 p.

18. Omoteso K. Auditing Effectiveness: Meeting the IT Challenge. Gower Publishing, Ltd., 2013.-218 p.

19. Осташенко Е.Г. Аудит. Понятия, цели и организация аудиторской деятельности. <http://www.timtaller.narod.ru/audit.html>.

20. “Auditor xidməti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı şəhəri, 16 sentyabr 1994-cü il, № 882.

21. Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 06 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir.

22. Azərbaycan Respublikasında maliyyə xidmətlərinin inkişafına dair Strateji Yol

Xəritəsi. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixi Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir. Bakı, 2016.-59 s.

23. Azərbaycan Respublikasının Hesablama Palatası tərəfindən maliyyə-büdcə nəzarəti tədbirlərinin hazırlanması, keçirilməsi və nəticələrinin rəsmiləşdirilməsi Qaydaları. Azərbaycan Respublikasının Hesablama Palatası Kollegiyasının 11 mart 2009-cu il tarixli Q-10 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmişdir.

24. Abbasov İ.M. Audit. Bakı, 2013.-544 s.

25. Novruzov V.T. Sosial-iqtisadi inkişafın müasir mərhələsində auditor xidməti. <http://anl.az/down/meqale/azerbaycan/2010/april/115373.htm>.

26. Musayev G.C. Keçid iqtisadiyyatı ölkələrində maliyyə intizamının həyata keçirilməsində Beynəlxalq Valyuta Fondu və Dünya Bankının rolu: Azərbaycan nümunəsi. <http://unec.edu.az/dos-musayev-geray-cumsud-oglu/>.

27. Musayev A. Etibarın bərpa olunmasını təmin edən struktur-daxili audit. “Daxili audit: reallıqlar və perspektivlər” mövzusunda beynəlxalq konfrans. Bakı, 3-4 may, 2012-ci il.

28. Bağırzadə E.R. Qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın leqallaşdırılmasının əsas istiqamətləri İqtisad üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın Avtoreferatı. Bakı, 2013.-28 s.

Аббасов К.М., диссертант

Стратегическая роль аудита в повышении прозрачности и достоверности отчетности в процессах экономического развития

Резюме

Цель – заключается в исследовании стратегической роли аудита в повышении прозрачности и достоверности отчетности в процессах экономического развития.

Методология – состоит из системных и сравнительных методов анализа, из научных взглядов исследователей и учёных о стратегической роли аудита в повышении прозрачности и достоверности отчетности в процессах экономического развития.

Результат – подготовка соответствующих предложений и рекомендаций по стратегической роли аудита в повышении прозрачности и достоверности отчетности в процессах экономического развития

Ключевые слова: экономическое развитие, прозрачность, аудиторская деятельность, эффективность

Abbasov K.M., dissertant

Strategic role of audit in increase of transparency and reliability of the reporting in processes of economic development

Resume

Purpose of the research – is consists of a research of a strategic role of audit in increase of transparency and reliability of the reporting in processes of economic development.

Methodology – is consists of system and comparative methods of the analysis, of scientific views of researchers and scientists about a strategic role of audit in increase of transparency and reliability of the reporting in processes of economic development.

Findings – preparation of the relevant proposals and recommendations about role of audit in increase of transparency and reliability of the reporting in processes of economic development.

Keywords: *economic development, transparency, auditor activity, efficiency of audit.*

Daxil olub: 02.12.2018

Rəy verib: AMEA İqtisadiyyat Institutunun “Qloballaşma və beynəlxalq iqtisadi münasibətlər” şöbəsinin əməkdaşı i.f.d Eyvazov A. A.